

Poliitikasoovitused

Uuringu „Missugune on Eesti üliõpilaskond? Õiglane ligipääs kõrgharidusele Eestis“ lõppraporti analüüsitulemuste ja sama projekti raames ekspertide osalusel toimunud töötubades esile kerkinud hinnangute põhjal on sõnastatud poliitikasoovitused. Analüüsi viisid 2010.a läbi Eve Mägi, Liis Lill, Laura Kirss, Maarja Beerkens ja Dominic Orr. Poliitikasoovitused on esitatud põhivaldkondade kaupa, pidades silmas uuringu lõppraporti üldstruktuuri.

Institutsionaalne mitmekesisus - üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslik taust ja regionaalne mõõde

Järeldus 1. Võrreldes maa-asulatest ning madalama haridustasemega vanematega peredest pärit õpilasi ning suurema linna gümnaasiumi, sh end eliitgümnaasiumi lõpetanuteks defineerinud noortega, ja kõrgharidusega vanematega peredest pärit õpilasi, siis jätkavad esimesed väiksema tõenäosusega õpinguid ülikoolis. Kitsamalt spetsialiseerunud ülikoolide (Eesti Kunstiakadeemia ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia) üliõpilaskond on märgatavalt homogensem, peegeldades vähemal määral ühiskonna mitmekesisust. Õppima asumisel on huvi eriala vastu üliõpilase valiku olulisem mõjutaja.

Soovitused:

1.1. Kõrghariduse omandamist võimaldavad institutsioonid (edaspidi õppeasutused) on haridussüsteemi astmestiku tipus ning seetõttu lasub neil eriline vastutus kindlustada võrdväärset võimalust kõrghariduses. Õppeasutused peaksid analüüsima oma üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslikku tausta erinevate õppevaldkondade lõikes. Vajaduse korral peaks kõikidele üliõpilastele, eriti madala sotsiaalmajandusliku taustaga andekatele noortele, olema tagatud igakülgne nõustamine ja toetus, et neil oleks võimalik edukalt kõrgharidusõpinguid alustada ja lõpetada. Sealhulgas võiksid õppeasutused luua teatud osajaga töötamise võimalusi nendele üliõpilastele, kes madalama sotsiaalmajandusliku tausta tõttu ei ole võimelised pühenduma õpingutele finantsilistel põhjustel.

1.2. Keskkhariduse omandamist võimaldavad õppeasutused mängivad olulist rolli oma õpilaste haridustee kujundamisel, sh akadeemilise ettevalmistuse ning õpingute jätkamise motivatsiooni loomise ning säilitamise osas. Keskkhariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid analüüsima oma õpilaskonna sotsiaalmajanduslikku tausta, et tuvastada võimalikke haridusvõimaluste võrdväarsusega seonduvaid probleeme erinevate õpilaste puhul ning nendega võimalusel tegeleda. Nimetatud õppeasutused peaksid kindlustama mitmesuguse sotsiaalmajandusliku taustaga noortele karjäärinõustamise ning õpingute jätkamist toetavad võimalused. Vajadusel peaksid õppeasutused neid võimalusi looma ja täiendama, näiteks karjäärinõustaja täiendõppe kaudu. Koolis karjäärinõustamisega tegelev töötaja peaks edastama nii abiturientidele kui ka teistele õpilastele sagedasti mitmekülgset informatsiooni erinevate õppimisvõimaluste, õpingute finantseerimise ja nõustamisallikate kohta.

1.3. Kesk- ja kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid tegema tihedat koostööd haridusvõimaluste võrdväarsuse arendamisel. Seda on võimalik saavutada näiteks noorte karjäärinõustamise edendamise, õppekavaarenduse ning õppurite võimete mitmekülgse hindamise ja testimise osas, et tagada kõigile andekatele soovi korral kõrghariduse omandamise võimalus. Näiteks võiks karjäärinõustamise eesmärgil koolidesse kutsuda erinevate erialade üliõpilasi mitmesugustest õppeasutustest tutvustama oma eriala ning jagama kogemusi ja informatsiooni.

1.4. Kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid tagama adekvaatse laiema pildi kujundamisega seotud info jõudmise gümnaasiumi- ja põhikooli õpilasteni enne kui viimased on teinud valikud oma edasiõppimise ja professioni suhtes. Väga oluline on informatsiooni levik ka maa-asulatesse ning väiksema õpilaste arvuga koolidesse. Informatsioon õppimisvõimaluste kohta võiks liikuda näiteks kas otse õppeasutuse esindaja või kooli karjäärinõustamisteenistuse kaudu, abiks võiksid olla ka elektroonilised ning audiovisuaalsed materjalid. Õpetajad, spetsialistid ning muud seotud osapooled võiksid olla infoleviku protsessi kaasatud, et tagada piiratud ressursi võimalikult otstarbekas rakendamine.

1.5. Eraldi küsimusena peaks Haridus- ja Teadusministeerium uurima ja analüüsima tegelikku ligipääsu ning tajutud ligipääsu kõrgharidusele erinevate osapoolte (üliõpilased ja nende vanemad, gümnaasiumiõpilased ja nende vanemad, vene vähemusrahvusest noored) poolt.

1.6. Haridus- ja Teadusministeerium peaks analüüsima õpilaskonna sotsiaalmajanduslikku tausta teises ja esimeses haridusastmes, et tuvastada võimalikke hariduslikke ebavõrdsuse ilminguid haridussüsteemis, mis võivad hiljem mõjutada kõrgharidusvõimaluste võrdväarsust. Samuti vajaks analüüsimist Eesti õpilaste motivatsioon ja ootused kõrghariduse tasemel õpingute jätkamiseks ning nende näitajate seost sotsiaalmajandusliku olukorraga.

Järeldus 2. Vanemate elukohast või ka keskhariduse omandamise kohast tulenevad erinevused erinevat tüüpi õppeasutuste üliõpilaskondades võivad seotud olla õppeasutuste kehtestatud sisseastumistingimustega, mis tihti toetuvad ainult ühele aspektile, nt riigieksamid või sisseastumiseksam. Nn. eliitgümnaasiumite lõpetajate edukus kõrghariduse tasemel õpingute jätkamisel on ootuspärane nende koolide ja seal õppivate noorte eesmärkidest lähtuvalt.

Soovitused:

2.1. Üldhariduskooli õpetajad peaksid rohkem tähelepanu pöörama ning toetama andekate ja eriliste võimetega (kuigi mitte tingimata hea õppeedukusega) õpilasi ning nende edasiõppimise motivatsiooni. Vastavat sellealast ettevalmistust peaks pakkuma õpetajakoolitus ja mitmesugused täiendkoolitused.

2.2. Kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid analüüsima, kas ja mil määral nende sisseastumistingimused võimaldavad välja selgitada üliõpilaskandidaatide motivatsiooni õppida valitud erialal.

2.3. Kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid võimaldama olulisel määral alternatiivseid sisseastumistingimusi, mis oleksid sobivad ja võimaldaksid kõrghariduse omandamist mitmesuguse taustaga võimekatele ja motiveeritud õppuritele (sh täiskasvanud ja

ebatraditsioonilisele õppijale). Siinkohal on oluline tagada vastavasisuline informatsioon, nõustamine ning vajaduse korral ettevalmistuskursused.

2.4. Haridus- ja Teadusministeerium peaks analüüsima kõrgharidusse kandideerimise mustreid, samuti kõrgharidusõpingute eduka läbimise ja lõpetamise mustreid lähtuvalt õppureid iseloomustavatest erinevatest tunnustest. See on oluline saavutamaks laiemat ja mitmekülgsemat ülevaadet kõrgharidusvõimaluste võrdvärsusest lisaks ligipääsule ka tulemuste lõikes. Vajalik oleks erinevate toetavate meetmete kaudu kaaluda niisuguse sihtrühma (võimekate ebatraditsiooniliste õpilaste) suurendamist üliõpilaskonna seas, kes tavapäraselt ei kandideeri või ei kvalifitseeru kandideerima kõrghariduse omandamist võimaldavate õppeasutustes haridust omandama.

Järeldus 3. Õppeasutuste üliõpilaskonna taustade erinevus viitab õppeasutuste mõningasele segregeerumisele: õppeasutused võib üliõpilaskonna sotsiaalmajanduslike tunnuste (lõpetatud keskkaridusasutus, ema ja isa haridustase) põhjal tinglikult jaotada kaheks kategooriaks. (1) 5 avalik-õiguslikku ülikooli (va Eesti Maaülikool) ning eraülikoolid traditsioonilisema õpilaskonnaga: enamike üliõpilaste vanemad on omandanud kõrge haridustaseme, paljud üliõpilased on lõpetanud nn. eliitgümnaasiumi ja suur osa on pärit suurematest linnadest. Ka vanemate majanduslikku olukorda võib pidada keskmiselt paremaks, kuid enim iseloomustab keskmisest kõrgem majanduslik olukord eraülikoolides õppivate üliõpilaste tausta. (2) Teise kategooria moodustavad Eesti Maaülikool, rakenduskõrgkoolid ja riigi kutseõppeasutused, kus üliõpilaste hulgas on vähem kõrgelt haritud vanemate järeltulijaid ja end eliitgümnaasiumi lõpetajana defineerinud üliõpilasi. Märkimisväärselt suur osa üliõpilastest on seejuures pärit maa-asulatest ja lõpetanud maakonnakeskuse või vallakooli.

Soovitused:

3.1. Järeldus 3 näitab, et teatud kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused (sh Eesti Maaülikool, rakenduskõrgkoolid) on olnud edukamad pakkumaks õpet mitmesuguse sotsiaalmajandusliku taustaga üliõpilastele. Tulenevalt sellest olulisest rollist, peaksid need õppeasutused saama erilist tuge, et tagada jätkuvalt kõrge kvaliteediga õpe ning mitmekülgsed õppimisvõimalused erineva sotsiaalmajandusliku taustaga üliõpilastele. Nende õppeasutuste puhul peaks kaaluma võimalust täiendavateks ressursideks, mis on seotud võimalike lisakuludega (näiteks täiendav õpe teatud juhtudel, väljalangemise tõenäosuse vähendamine jms), et paremini adresseerida üliõpilaskonna vajadusi.

3.2. Samas pakuvad ka ülejäänud õppeasutused (esimene kategooria ehk enamik avalik-õiguslikke ülikooli ja eraülikoolid) erialasid ja õppimisvõimalusi ebatraditsioonilisele õppijale. Nimetatud õppeasutused võiksid koostöös teise kategooriasse kuuluvate õppeasutustega kogemusi vahetades arendada õppekeskkonna mitmekülgset ja õppekavasid.

3.3. Järelduses 3 märgitud tendents peaks Haridus- ja Teadusministeerium lähemalt uurima ja analüüsima. See võimaldaks saada ülevaate sellest, kas need tendentsid põhinevad noorte tasakaalustatud ning huvidest lähtuval õppeasutuse valikul või on mõjutatud õpilaste sotsiaalmajanduslikust taustast.

3.4. Haridus- ja Teadusministeerium koostöös õppeasutustega peaks analüüsima, kas kehtiv kõrghariduspoliitika ühelt poolt võimaldab ning teiselt poolt loob kõrgkoolidele motivatsiooni

mitmekülgsete õppimisvõimaluste loomiseks erineva sotsiaalmajandusliku tausta ja vanusega õppurite jaoks. See suurendaks kõrgharidusele ligipääsu kasvava osakaaluga gruppidele. Ühtlasi peaksid toetavad meetmed olema suunatud ja kättesaadavad erinevas eas indiviididele, eriti täiskasvanud õppijatele.

Sotsiaalmajandusliku tausta mõju üliõpilaste töömustritele

Järeldus 4. Euroopa riikidega võrreldes on Eesti üliõpilaskonnas ülisuur töötajate osakaal (66%), samas kui paljudes Euroopa riikides on see näitaja alla 50%. Samas kulutavad Eesti üliõpilased Euroopas vähim aega õppetööga seotud tegevustele. Eesti kõrghariduses on tekkinud fenomen üheaegselt täiskohaga õpingutele ja täiskoormusega töötamisele keskendunud üliõpilastest. Arvestades, et Eestis töötab kõigist täiskoormusega õppivatest ja töötavatest üliõpilastest täiskohaga 51%, on meil olukord, kus suur osa Eesti üliõpilaskonnast on formaalselt täiskoormusega, kuid *de facto* osakoormusega üliõpilased. Eesti üliõpilaste erakordselt kõrge töötamismäär põhjusteks on küll toimetulek ning lisaraha teenimine, aga märkimisväärsel määral ka töökogemuse omandamise vajadus. Vaid pool töötavast üliõpilaskonnast omab ametit, mis on seotud õpitava erialaga. Teine pool töötavast üliõpilaskonnast töötab ametikohal, mis on erialaga seotud vähesel määral.

Soovitused:

4.1. Töötamine õpingute kõrvalt on tänapäeval kujunenud üsna tavaliseks üliõpilaselu osaks. Kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid kõrghariduse ressursside otstarbekama kasutamise eesmärgil kõrgharidusstandardi järgi tagama õppekvaliteedi ja -töö korralduse, samas analüüsides ja arendades õppeprotsessi planeeritud võimalust üliõpilastele töötamiseks. Paindlik ja kaasaegne õppekeskkond võimaldab üliõpilaste (eriti tööturul aktiivsete täiskasvanud üliõpilaste) vajadustega arvestamist ning tõenäoliselt vähendab üliõpilaste massilist töötamist õppetöö ning seeläbi õppe kvaliteedi arvelt.

4.2. Haridus- ja Teadusministeerium koostöös kõrghariduse omandamist võimaldavate õppeasutustega peaksid analüüsima õppe regulatsioonide mõju täis- ja osakoormusega õppe valikutele üliõpilaste hulgas. Analüüsimist vajaksid eelkõige õppelaenu ja õppepuhkust puudutavad sätted, mis on mõjutanud seda, et üliõpilasel on kasulikum olla täis- kui osakoormusega õppija. Muudatused õigusaktides on üheks võimaluseks edendada üliõpilaste õppetöös intensiivsemat osalemist õppekvaliteedi tõstmise eesmärgil.

4.3. Kõrghariduse omandamist võimaldavad õppeasutused peaksid kaaluma mitmesuguseid meetmeid üliõpilaste töötamise negatiivse mõju vähendamiseks. Ühe võimalusena võib töötamise määra võimalus varieeruda esimese aasta ning vanemate kursuste üliõpilaste lõikes. Teise võimalusena saab töötamisele seotud piirangud siduda finantsilise meetmetega, et üliõpilane ei peaks töötama toimetuleku vajadusel.

4.4. Üliõpilaste töötamine õpingute kõrvalt võiks ideaaljuhul olla seotud õpitava erialaga, mis võimaldaks üliõpilasel erialaga seotud kogemusi omandada ning õppetöös omandatud rakendada. See on ka üks peamisi töötamise põhjusi üliõpilaste hulgas. Erinevad meetmed saavad üliõpilaste

erialase töö leidmisele kaasa aidata. Näiteks õppeasutuste, kohalike üliõpilasesinduste ja karjääriteenistuse kaudu saaks toimuda intensiivne potentsiaalsete kontaktide loomine, vahendamine ja edendamine tööandjate ning üliõpilaste vahel.

Järeldus 5. Üliõpilaste töötamine õpingute ajal vähendab nende kõrgkooli lõpetamise tõenäosust nominaalperioodi raames, mis on ressursikulukam nii üliõpilasele kui riigile. Mida piiratumad on perekonna rahalised võimalused, seda suurem on tõenäosus, et üliõpilane töötab toimetuleku eesmärgil. Üliõpilase töökoormuse tõttu väheneb tema intensiivne osalemine õppetöös, mis võib negatiivselt mõjutada õppe kvaliteeti ning üliõpilase akadeemilist edukust.

Soovitused:

5.1. Õppeasutused peaksid pakkuma üliõpilastele mitmekülgset nõustamissüsteemi, mis toetab õpimotivatsiooni tekkimist ja säilimist.

5.2. Haridus- ja Teadusministeerium koostöös õppeasutustega peaks võimaldama üliõpilastele piisavat finantsilist abi (õppetoetused ja õppelaenud), eriti nendele üliõpilastele, kes töötavad toimetuleku eesmärgil. Piisavat finantsilist toetust pakuvad meetmed võimaldaksid nendel üliõpilastel intensiivsemalt õppetöös osaleda ja lõpetada õpingud nominaalperioodi raames.

5.3. Haridus- ja Teadusministeerium koostöös õppeasutustega peaks analüüsima ning algatama arutelu, kuivõrd on ühiskonna huvides ja riigi vastutus tagada, et võrdväärne ligipääs oleks tagatud nii riigieelarvevälistele kui riigieelarvelistele õppekohtadele olenemata üliõpilase sotsiaalmajanduslikust taustast. Riigieelarveliste õppekohtade puhul saaks see toimuda näiteks suurema laenulimiidi või kõrgema õppetoetuse kaudu.

Kõrghariduse valdkonna statistiline informatsioon

Järeldus 6. Haridus- ja Teadusministeeriumi hallatavas Eesti Hariduse Infosüsteemis (EHIS) puuduvad andmed mitme olulise kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse näitaja kohta, mis võimaldaksid paremat ülevaadet ja mitmekülgsemat analüüsi selles valdkonnas. EHISes puuduvad andmed kõigisse kõrghariduse omandamist võimaldavatesse õppeasutusse pürgivate õpilaste koguarvu kohta, sest EHISes on andmed ainult nende õppurite kohta, kes õppeasutustesse sisse saavad. Puudub ka süsteemne andmekogu riigieelarvelistel ja riigieelarvevälistel õppekohtadel õppivate üliõpilaste sotsiaalmajandusliku tausta lõikes.

Soovitused:

6.1. Sellest tulenevalt on vajalik täiendada riiklikku haridusstatistikat niisuguste kõrgharidusvõimaluste võrdväarsust ning ligipääsu kirjeldavate näitajatega nagu üliõpilaste rahvuskuuluvus, kodune keel ja kõrghariduse lõpetajate perekonna sotsiaalmajanduslik taust. Usaldusväärse ning järjepideva andmebaasi olemasolu aitaks luua ja kasutada teadmispõhist

kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse ja ligipääsu indikaatorite süsteemi kõrgharidusele ligipääsu, selles osalemise, eduka läbimise ja lõpetamise monitooringuks. Samuti võimaldaks süstemaatiline andmekogumine aegrea tekkimist ning kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse erinevate aspektide mitmekülgsemat analüüsi.

6.2. Riikliku haridusstatistika kogumine kõrghariduse omandamist võimaldavatesse õppeasutusse pürgivate õpilaste koguarvu kohta on oluline mitmel põhjusel. Niisugune informatsioon võimaldaks analüüsida eelkõige seda osa õpilaskonnast, kes mingitel põhjustel kõrghariduse omandamisest kõrvale jäävad. Samuti annaks see informatsiooni nende üliõpilaskandidaatide kohta, kes näitavad motivatsiooni kõrghariduse omandamiseks, kuid kes mingil põhjusel kõrgkooli sisse ei saa. Kirjeldatud andmete kogumine saaks toimuda nii Haridus- ja Teadusministeeriumi, kõrghariduse omandamist võimaldavate õppeasutuste kui SAISI koostööna elektroonilise sisseastumisavalduse põhjal.

6.3. Riikliku haridusstatistika täiendamine ning usaldusväärse statistilise infrastruktuuri loomine monitooringupõhimõtete jaoks on aeganõudev protsess. Haridus- ja Teadusministeerium võiks monitooringupõhimõtete indikaatorite tekkimiseni tugineda mitmesugustele teostatud uuringutele ja analüüsidele, mis põhinevad üliõpilaste küsitlustel. Niisuguste uuringute tulemused annavad infot kõrgharidusvõimaluste võrdväarsusega seotud aspektide kohta, millele hariduspoliitika kujundamisel toetuda.